

Перша подорож на Україну*

(Листопад 1991 р.)

Комітет Науки і Культури для зв'язків з українцями за кордоном при Академії Наук України запросив нас у жовтні 1991 року відвідати Україну.

Рівно о 2:50 11-го жовтня 1991 року ми відлітаємо з Цюріху літаком Austrian Airways. Літак був повний. Я оглядала пасажирів і думала: хто з них летить до Києва, хто українець? День був чудовий, ми летіли високо над хмарами, ясно світило сонце. Альп майже не було видно, лише іноді блистіли на сонці сніжні вершини гір.

У Відні ми залишилися в літаку. Разом з нами були два американці, які летіли до Києва робити “business”. Чистили літак. Ми довго чекали поки зайшли пасажирів. Між ними був католицький єпископ з Авгсбурга зі своїм оточенням. Всі в чорних одягах. Вони сиділи за нами і голосно й цікаво розмовляли по-німецькому про труднощі Католицької Церкви на Україні.

Під нами видно великі ліси, широкі поля... ми вже над українськими землями. Що сталося б, подумала я, якби розбився наш літак?.. Я померла б на Україні.

Починаємо помалу приземлятися, вже бачимо Дніпро. Який він широкий, з багатьма островами, великими і зовсім малесенькими. Під нами вже починається місто, ясно видно сітку вулиць, які розгалужуються на всі сторони. А там в далечині, над зеленими горбами, блистять золоті куполи. Мій чоловік тримає мою руку, я майже не дихаю: це Київ, це дійсно Київ! Наш літак робить широке коло над містом і накінець ми спустилися на українську землю у Борисполі. Світило ясне сонце, було тепло.

Починається неймовірно довга бюрократія: тут чекаємо в одній черзі, там – у другій, виповняємо різні папери, довго чекаємо на багаж. Чому все так довго, адже літак був не повний.

Накінець ми виходимо. Наша Олена стоїть зі своєю матір'ю, яка приїхала зустріти нас, Валентина з маленькою донечкою і представник Академії – гарний молодий чоловік (а я думала, що він старий

* У текстах збережено правопис видань

науковець). Всі з квітами. Величезна плутанина, всі говорять одно-разово. Я дивлюся на мого чоловіка: бідний, він нічого не розуміє, але мило усміхається.

Нарешті всі розсілися у різні авта і ми поїхали, їхали довго, по боках ліси, поля, потім почалися будинки, маленькі дачі і хати у веселих кольорах. Микола Григорович Железняк (наш провідник з Академії) лінгвіст, добре знає історію і дуже цікаво розповідає, а я весь час перекладаю на німецьку мову. Наш шофер Юрій говорить тільки по-російському.

Починається саме місто, високі будинки у доброму стані, які могли б відповідати всякому західному великому містові. На вулицях великий рух, багато грузових авт.

Ми ідемо на другий бік Дніпра через довгий міст. На горбку з-за лісу блистять куполи, широкі площі, фонтани, квіти, Ленін без голови. Нарешті Хрещатик, знаменитий Хрещатик. Я не уявляла собі, що він такий широкий. Його пересікають гарні бульвари, все дуже чисто, по боках вулиць високі будинки, багато старих, з минулого століття, і нових, з часів Сталіна, не зруйнували загальний вигляд міста, майже всі у доброму стані, далеко краще, як ми це бачили у східньому Берліні. Нас дивує, що на будинках немає реклям. Це далеко краще, ніж на Заході.

Наш готель “Русь” такий самий великий готель, як всі модерні готелі по цілому світі, по західним стандартам, але далеко не першокласний, хоч має чотири зірки. Але тут все є, що треба: гаряча вода, ванна, телефон, радіо. Наша кімната на 10 поверсі, з видом на великий стадіон. На Weekend там величезний ринок, де київляни торгують усім, чим тільки можна. На жаль, ми не мали часу його оглянути.

Вечором у готелі, на запрошення голови Комітету проф. Яцківа і його дружини Анни, разом з нашим Миколою. З самого початку ми з п-ством Яцків маємо дуже добрий контакт. Він на весь світ відомий астроном, багато подорожував, добре говорить по-англійськи, вона доктор медицини.

Наступного дня ми автотом Академії ідемо по всьому Києву. Під проводом Миколи оглядаємо видатні пам'ятки, наша Олена була з нами і перекладала на англійську мову.

Яке чудове місто наш Київ, яка краса. Ще тепер, після того, як большевики у тридцятих роках знищили 38 старих Церков, – Софійська площа, скільки часу пройшло, як мій батько тут стояв при молебні після проголошення Гетьманства, скільки він потім пере-страждав від того часу. А тепер я тут стою, – його остання донька. Цирк, де в Липківському районі батька проголосили Гетьманом хлібороби більше не існує, там величезний палац – кіно. Будинок Центральної Ради стоїть, Парлямент і Маріїнський двірець. Будинок Генерал-губернатора на Інститутській вулиці, де жила наша родина під час Гетьманства, разом з усіма будинками на вулиці згорів, здається, під час останньої війни.

Ми гуляємо по Києву, всюди говорить історія. Велике враження зробив на нас “Бабин Яр”. Цей страшений яр, де під час війни були знищені євреї Києва. Страшно згадувати цей жах. Тепер там царить тишина і стоїть великий пам’ятник. До нашого приїзду там відзначали 50-ліття цієї трагедії. Президент парламенту Л. Кравчук промовляв перед євреями всього світу і обіцяв, що такий жах вже ніколи не повториться на Україні. Дай Боже!

Ми все гуляємо. Здалека у зелені видно пам’ятник святого Володи-мира, де мій батько сидів увечорі перед Гетьманським переворотом. Він дивився на Дніпро так само, як і ми тепер дивимося, лише тоді на другому боці ще не простягався новий Київ безконечним ланцюгом високих модерних будинків.

Маленький музей Тараса Шевченка у маленькому будиночку, де він жив, стоїть серед нових будинків. Садочок з квітами і червоною калиною, маленький острів тишини серед шуму міста.

Вечором ми були такі втомлені, що відмовились іти в театр, хоч там грала міністерка культури Лариса... Ми з нею пізніше зустрілися. Ми лише хотіли відпочити. Але, звичайно, я ще не мала спокою. Перед нашою кімнатою нас вже чекали журналісти. Катерина Кіндрась і п. Лабунський з “Голосу України”. Я з ними довго сиділа. Інтерв’ю вийшло, здається, не погане. Це було моє перше інтерв’ю на українській мові, я хвилювалася, я тоді ще не знала, що на мене чекало... В той самий день (в суботу) появилася коротка замітка в часописах, що ми приїхали. У неділю ще було спокійно, ми провели

цей день дуже приємно. Микола водив нас по етнографічному музею під відкритим небом, величезний район з хатами і селами з усіх частин України, дуже цікаво. Ми маємо щось подібне у Швейцарії, але далеко менше розміром. На жаль, лив дощ. Ми змокли.

Потім проф. Яцків нам розказував про свій Інститут і обсерваторію, першорядно. Як велика несподіванка він після цього запросив нас до свого співробітника п. Кондратюка, і там ми вперше побачили справжню українську хату і справжній український стіл. Чого там не було: мариновані грибки, помідори, кабачки, огірки, три сорти вареників, пироги, торти, і все це зроблено самою господинею! Ми сиділи, їли, пили, співали майже три години і почували себе дуже добре.

Вечором у готелі до нас часто дзвонили. Як усіх цих людей побачити, не образити? Ми ж ще мали і офіційні зустрічі, організовані Комітетом при Академії Наук. Врешті-решт, все уладналось. Ми зустрічалися декілька разів з різними групами молодих хлопців, які цікавляться Гетьманством, і окремих науковців, і Валентину Скоропадську, яка, мабуть, походить з нашої родини. Але ця лінія, мабуть, відійшла у 17 столітті. Мабуть, вона походить із села Полошки, де існують Скоропадські селянського походження. Валентина цікава, гарна жінка, журналістка, багато працювала над катастрофою Чорнобиля, тепер страждає від наслідків цієї праці. Я про неї вже давно знала і з нею листувалася. Я мала зустріч з художником-кераміком з Білої Церкви, який виріс у Тростянці і який подарував мені фарфоровий сервіс з мотивами з Тростянця, дуже гарний, яким тут всі любуються. Я дала ще інтерв'ю для часопису "Правда України" і для радіостанції. Ніколи в моєму житті я не мала нагоди так багато розмовляти...

У понеділок, о 5-ій годині, на третій день нашого перебування в Києві Академія влаштувала "Круглий стіл", офіційно запрошував журнал "Україна", присутні були історики, письменники, мабуть, 30 осіб, майже всі вони вже не молодого віку, фотографи з мікрофонами. Дуже привітно вітав нас головний редактор "України" п. Михайленко. Я була зворушена добрим відношенням до пам'яті мого батька. Я відповідала і мій чоловік, якому проф. Яцків все перекладав, сказав мені, що я зробила дуже добре, це для мене було важливо. Розмови продовжувались майже три години. Зацікавлення

батьком, його працею за кордоном, діяльністю мого брата Данила у Лондоні, Єлисавети, моєї матері Олександри було дуже велике. Все було знято на мікрофон і появиться в журналі “Україна” в січні 1992 р. Я була втомлена, але задоволена.

Вечором спокійно вечеряли удвох в готелі, тобто не дуже спокійно, бо грала оркестра і танцювали, і ми також.

У вівторок, вже вранці, ми зустрілися з молодою студенткою Оксаною, і з нею дивились на Київ. На жаль, Софійський Собор все ще зачинений.

Андріївським узвозом ми спустились на Поділ. Як це все гарно і цікаво! Біля Андріївської церкви грав і співав бандурист. Я не витримала і почала плакати. Вже до нас у Ванзе приїздили бандуристи з Г. Китастим, скільки спогадів постало з цим співом бандуриста, і тут я, вже старша жінка, з моїм чоловіком, швайцарцем, гуляю по Києву...

В 11-ій годині довгі цікаві розмови з проф. Соханем, головою Археографічної Колегії при Академії Наук. Вони разом з Інститутом ім. Вячеслава Липинського у Філядельфії видають спогади мого батька великим тиражем, разом з іншими матеріалами про життя нашої родини у Ванзе. Я певна, що тепер видання спогадів дійсно на доброму шляху. Весь час були різні перешкоди, але тепер спогади вийдуть у рідному краю і будуть мати далеко більше резонансу. Я ж сама бачила, яке тут велике зацікавлення до історії. Разом з проф. Соханем снідали у гарному готелі “Дніпро”.

О 5-ій годині знову велика зустріч зі Спілкою письменників. Запрошує журнал “Пам’ятки України”. Мій чоловік втомився і залишився в готелі, на жаль, бо цей раз була зовсім інша публіка, молоді чоловіки і дуже гарні молоді жінки, радісно було на них дивитися. Я вже звикла відповідати на всі питання, зацікавлення великі. Після зустрічі деякі з молодих підходили до мене; казали, що вони про це все, що я їм розказувала, перший раз чули, що їх історію вчили зовсім інакше, інші казали, що вони про це вже давно знають, і дуже зацікавлені. Вони хотіли більше чути і мене частіше бачити. Я їм обіцяла знову приїхати на Україну. Що я не знала, це що весь час була телевізія. І дуже скорочені варіанти передавали через декілька днів. Я цього репортажу ще не бачила.

Вечеря у панства Яцків, разом з нашим Миколою і іншим Миколою Григоровичем, п. Жулинським, дуже цікава людина, яка дуже прихильно ставиться до мого батька. При першій зустрічі за “круглим столом” у журналі “Україна” він пропонував створити спеціальну стипендію імени Гетьмана Павла Скоропадського для студій Гетьманського періоду визвольної боротьби. Він був одним з перших співробітників І. Драча, розказував про початки “Руху”.

Тепер всі чекають референдуму 1-го грудня. Кандидати на президента їздять по всій Україні. Думаю, що Л. Кравчук виграє, думають, що на тепер це непогано, але мусить бути сильна регулююча опозиція. Наступного тижня ми бачили всіх діячів з балькону парламента. Річ ішла про національну гвардію, дуже цікаво. Ми дивувалися, що велика заля парламенту була майже зовсім повна. У Швейцарії цього майже ніколи не буває; Швейцарія така стара демократія і так звикла до цього і, крім того, головні рішення робляться у комісіях. Тут відчувається, що всі ще нові і парламентаристи люблять говорити.

У середу, 16 жовтня 1991 року, в полудне їдемо до Тростянця. З нами їде Борис Бойко, також дуже приємний співробітник Комітету, добре говорить по-англійськи, що мені облягшує, бо не могу все перекладати для чоловіка. На жаль, повітря туманне, але все ж таки поїздка дуже гарна, їдемо по Чернігівській дорозі, чудові кольори листових дерев, і поля, поля безконечні. Бачимо численні стада корів, без людей, де ферми? Через дві години повертаємо на меншу дорогу у напрямку до Ічні. Великі калюжі по дорозі. Мене радують гуси, вони маєстатично гуляють посередині вулиці, такі гарні, білі. Ми такої кількості гусей ще ніколи не бачили. Хати у селян жовті, рожеві, блакитні, весело виглядає. Весною і літом напевно все повно квітів, так і зараз гарно. Їдемо довго, ми досить голодні, всі яблука вже з’їли.

Накінець бачимо надпис Тростянця і біля нього ще високий стовб з написом колгоспу. Колишній маєток мого прадіда Івана Михайловича Скоропадського і тепер залишився таким, яким він був колись. Одна частина сільське господарство, друга – парк, відомий на всю Україну. “Дендропарк Тростянець”. Кожний рік в нім гуляють біля 20,000 відвідувачів, прибувших приватно автобусами. Сам парк дійсно чудовий і в доброму стані. Видно, що за ним Академія

Наук України добре доглядає. Ми говорили з директором п. Ісенком, робить добре враження. Спокійний, фахівець. З п. Курдюком, який нас у Швайцарії в минулому році відвідував і казав, що він директор Тростянця, неприємна історія. Він вже більше як 10 років у стороні, але, на жаль, все ще живе у Тростянці.

Ми гуляємо по парку. Ліси, озера, поляни, краєвиди неймовірної краси.

Пам'ятник прадіда з написом:

Любезный прохожий! Сад, в котором ты гуляешь, Посажен мною. Он служил мне утешеньем в моей жизни, Если ты заметишь беспорядок, ведущий к уничтожению его, то скажи об этом хозяину сада. Ты сделаешь доброе дело.

Цей зворушливий напис дуже характерний для прадіда. Я пам'ятаю, як мій батько любив свого діда, і як він, так само, як і дід, любив Тростянець. Старий дерев'яний дім діда був спалений на початку 1917 року. На його місці стоїть тепер простий будинок санаторії для дітей. Ми бачили, як вони біля дому весело гралися. Ми там ночуємо, дуже просто, але чисто. Нас там і дуже привітно і добре накормили. Діло було в тому, що через якесь непорозуміння нас чекали у Тростянці лише в суботу, а не в середу і нічого не було задалегідь організовано. Але все обійшлося добре.

На жаль, ще існуючі старі будинки маєтку у поганому стані. Мені казали, що Академія Наук хоче їх ремонтувати. Це була б для нас велика радість. Побачимо, що з цього вийде.

На другий день прибула з Чернігова телевізія, п. Мацак з фотографом і лані Ширимира, мати нашої Олени, яка приїхала за нами. Всі разом гуляємо по парку. Фотографують нас на мості з лебедями і біля пам'ятника прадіда. П. Мацак дуже симпатична людина, видно, що він сам захоплений Тростянцем і його добре знає. Щастя, що повітря трохи поліпшується.

Під час сніданку приїздив “мер” з Ічні, також з фотографом для часопису, знову розмови і знімки...

Накінець ми вільні їхати до Чернігова. Ми прощаємося з Тростянцем. Я надіюся, що ми його ще побачимо, мабуть, у ще кращому стані.

Подорож до Чернігова довга, триває майже три години. Починає вже темніти, коли ми приїжджаємо на місце, над валом з гарматами блищать золоті куполи старих Чернігівських церков. Вулиця Леніна, де живуть Ширимири, широкий гарний бульвар, багато народу.

Ширимири нас зворушливо прийняли, для нас переставили все помешкання. Кожний з нас мав окрему кімнату, вони сплять у їдальні. Пані Ширимира ще вночі наварила багато чудової страви. Борщ, голубці, курка з рижом, модний торт. Ми знову годинами сиділи при столі. Обидвоє Ширимири працюють: вона як фізіотерапевт, він як голова механічного підприємства. Цікаво розповідають про свою працю. Їх покоління виросло під большевиками, старий їх батько був переконаний большевик, тепер вони за Чорновола і надіються на кращу майбутність України. Вони живуть дуже скромно, але все ж таки встигли дати добру освіту своїм дітям: нашій Олені і її братові Андрію. Мають маленьку дачу біля Чернігова з городом, все там зробили самі. Було цікаво послухати, як люди живуть.

На другий день, у п'ятницю, 18 жовтня, пані Ширимира організувала нам зустріч з директором Чернігівського музею. Гарний привіт. Музей невеликий, але добре влаштований, багато експонатів зібрано. Тарновський – родич моєї прабабки, Єлисавети Скоропадської, з дому Тарновська, жінка Івана Михайловича Скоропадського. Мاستок “Качанівка”, не дуже далеко від Тростянця, також ще існує. На жаль, ми не мали часу його побачити. В музеї цікаві портрети українських родів, деякі з них наші родичі.

Коли ми виходили з музею, на нас вже чекали молоді з Чернігова – 5 молодих студентів і зовсім молода дівчина, яка, виявилося, жінка п. Потапенка, про якого я вже раніше чула. Дуже було мені цікаво і приємно з цими молодими зустрінутися. Вони разом з нами дивились на Чернігівські церкви і багато зі мною розмовляли. Вони, як губки, все хочуть знати. Я їх запросила приїхати в останню суботу в Київ вдень на обід. Це для них далека подорож, і всі не можуть бути із-за студій, але частина приїде.

Церкви у Чернігові у доброму стані, поки що велика кількість ще музеї, але це напевно швидко зміниться. Відновлення релігійного життя росте, особливо серед молоді. Всі церкви, в яких ми були,

переповнені. Цікаво, що у російських православних, які належали до Московського патріархату, дуже багато старих людей, перед церквами багато жебраків. В Українській Автокефальній Церкві, навпаки, – багато молоді і ні одного жебрака. Чому це так, я не знаю. Мабуть тому, що автокефалія має вираз національної свідомості і тому притягає молодих, але чому нема бідних?

Погано те, що й тепер українські церкви між собою сваряться. Наприклад, у дворі Української Автокефальної Церкви на Подолі служать греко-католики під дощем, вони цю саму церкву бажають мати для себе. Це продовжується вже більше року. Ми разом з греко-католиками декілька хвилин молилися на дощі, наша родина завжди ходила і на греко-католицькі Служби Божі. Потім ми пішли до церкви, бо там замовили Панахиду по моїй родині, вперше в рідному краю. Було дуже зворушливо, молодий священик відслужив Панахиду, були присутні лише ми і наш Микола. Коли ми виходили, на нас чекала група греко-католиків, вони нас пізнали і хотіли нас запросити на весілля у другій церкві. На жаль, ми мусіли відмовитись, бо були запрошені на обід у готелі. Розмова була дуже щира, я їм розказала, що мій батько на еміграції мав дуже добрі відношення з Митрополитом Шептицьким.

Увечері ми мали гостей у готелі – молоді люди, родичі нашої Олени, проф. Осадчук з Берліну і його свояки, з якими він тут, у Києві, зустрівся на конференції. Він разом з ними їде до Львова.

У понеділок, 21.10, я вже вранці мала зустріч, потім ми були на пропагандивнім виступі Л. Кравчука перед академіками. Я думаю, його програма більш-менш та сама, як і в інших кандидатів. Уся різниця в особистості і, мабуть, у Кравчука більше досвіду в політичних справах. Він зручний політик.

Після обіду в мене інтерв'ю з журналісткою від “Правди України”. Вона спеціально для цього інтерв'ю приїхала з Білої Церкви (їзда п'ять годин). Я була стомлена і не знаю, як це інтерв'ю випало. Воно появиться вже після нашого від'їзду. Вона його нам пришле.

О 5-ій годині був чай разом з президентом Академії Наук, проф. Патеном, він велика шишка серед академіків у Києві.

Вечором врешті ми були вільні, спокійно вечеряли і рано пішли спати.

У вівторок вранці удвох гуляли по Хрещатику, потім довше інтерв'ю для Київської радіостанції, симпатичний старий репортер, ім'я, на жаль, забула. Після обіду з балкона слухали сесію в парламентах (у Верховній Раді). Цікаво бачити всіх українських діячів. Ми задовго залишалися в парламентах. На дощі і холоді довго чекали на таксі, не діждались і поїхали підземкою і страшенно запізнилися на чай у "Домівці Академіків". Дуже приємна приватна атмосфера, елегантна мала зала, гарний старий будинок Терещенка, відомого мецената, багача старого Києва. На початок грало піаніно, добра молода піаністка, потім розмови, дуже щира весела атмосфера, вже багато знайомих облич, публіка різна: письменники, відомий хірург з жінкою, директор музею, проф. Омелян Пріцак, старий знайомий, який знав мого батька. Всі чекають на наш майбутній приїзд, щоб нас запросити. Після цієї зустрічі ми поїхали разом з панством Яцків, як він казав, в невідомість. Їхали по Хрещатику, по Липському району, у зовсім невідому нам частину Києва, і вкінці опинилися у зовсім невідомих людей на величезному приватному обіді. Виявилось, що це був день народження кухарки проф. Яцкова, вона нічого не знала, що нас четверо приїде, було трохи тісно, але зате тепло і дуже весело, їли, пили, знову без кінця співали. Така щира гостинність, я думаю, існує лише на Україні.

Другого ранку о сьомій годині виїхали до Глухова. До останнього вечора ще не було певно, чи ми зможемо їхати чи ні. То не було вільного авта, то не вистачало бензини. Я вже розгнівана. Але врешті решт проф. Яцків мобілізував свого співробітника, приятеля астронома п. Віталія Кислюка, і ми разом з нашим Миколою поїхали. До Глухова треба їхати майже п'ять годин, спочатку по добрій широкій Чернігівській дорозі, потім по трохи меншій Московській. Наші провідники чудово за нами доглядали. Адже треба собі уявити, що на Україні немає як на Заході, ресторанів біля дороги. Ми везли яблука і швейцарську шоколаду. Жінка п. Віталія приготувала дуже добрий справжній пікнік, і ми весело їли в лісі. Голодний пес їв кістки курячих ніжок. Було досить зимно і трохи накрапав дощ, але гарячий чай допомагав і ми дуже задоволені їхали далі. Приїхали до Глухова біля другої години, по дорозі мусіли міняти колесо. Єдиний готель міста, про який нам казали, більше не існував, але знайшлася можливість

одержати кімнати у воєнному будинку. Перший поверх переробили на щось подібне до готелю, на інших поверхах живуть старшини зі своїми родинами, дитячі речі стоять при вході готелю. Кімнати були чисті й теплі, була гаряча вода і ми були зовсім задоволені. При вході була маленька їдальня, де можна було замовити вечерю. Але наперед ми поїхали до міста. Глухів тепер дійсно глухий, маленьке містечко з двома вулицями, подібні на місце, з старими будинками минулого століття, велика станція для автобусів, дві добре відремонтовані старі церкви, напевно мої предки їх ще ставили. Є магазини, перед якими люди стоять в черзі, значить, щось можна дістати. На вулицях продають морозиво (як це можна їсти, коли так зимно?), продають пиріжки, добрі, і що нас дуже зворушило, на обидвох кінцях головної вулиці сидять бабусі і продають квіти, і люди їх купують. Це так радісно. Інші частини міста – це маленькі будиночки сільського характеру.

Після довгих розшуків ми знайшли ту фабрику, яку рекомендував нам проф. Яцків, щоб сказали, як можна дістати дозвіл побачити Гамаліївський монастир. Там тепер тюрма. Монастир був побудований під час Гетьмана Івана Скоропадського його жінкою Настею, уродженою Маркевич. Вони обидвоє там поховані. Відомо, що існують ще плити на їх гробниці, вони були залиті бетоном, тепер, кажуть, ремонтвані. З нашої родини, крім Гетьмана і його жінки, поховані батько і мати мого батька, його сестра і його брат. Монастир вже давно не існує.

Директор фабрики нам допомогти не міг і дуже втаємничено говорив про тюрму. Видно було, що він боявся в цю справу втручатися.

Він цікаво говорив про свою фабрику, яка раніше виробляла електроніку для зброї, тепер переставилася на цивільну продукцію для медицини, шукає зв'язків за кордоном. Ми будемо говорити про це зі знайомими в Швейцарії.

Ми вирішили, що Гамаліївський монастир залишимо на майбутнє з надією, що буде краща для того нагода.

Наступного дня ми вже вранці зібралися в дорогу побачити маєтки моєї родини.

Полошки і Волокитино – в Глухівській області, приблизно 40–60 кілометрів від міста. Полошки менший маєток, належав моєму

прадіду, Івану Михайловичу Скоропадському, Волокитино – великий і раніш багатий маєток належав прадіду Андрію М.

Раніш була між ними пряма дорога для возів з кіньми і існує стара фотографія, підписана моєю мамою: “На дорозі між Полошками і Волокитином”. Тепер цієї дороги більше немає, треба вертатися до Глухова і відсіля їхати.

Полошки лежать в дуже гарній місцевості, маленькі горби, вкриті зеленню, великий став з гусьми і качками, посередині на вищому горбі стоїть церква. Село внизу закрите від вітрів, ще і в цю пору року було багато квітів. Церкву два роки тому знову відкрили, тепер на свята до неї приїжджають віруючі з усіх оточуючих сіл. Видно, що Полошки і досі в доброму добробуті, вулиці чисті, хати в доброму стані, люди одягнені досить добре. Величезна нова 11-клясна школа, молодий “мер” села з гордістю нам її показував. Колгосп добре працює і тому йому доставляють досить потрібного матеріялу. Нам дуже пощастило, – в будинку сільської ради ми зустріли дідуся, 80 літ, який багато пам’ятав зі свого дитинства, або те, що йому розказували його старші родичі. Він ще сам хлопчиком був у домі маєтку. На місці цього дому рада побудувала “Дім культури”, по стилу дуже подібний на старий будинок. Мої батьки розказували, що дім у Полошках був особливо гарний; не великий, одноповерховий, стояв він на горбі, оточений парками, деякими флігелями для гостей, для служби, для кухні, і коней. З усього того залишилась біля муру, який оточує парк, лише конюшня. Старі дуби, які садив ще прадід Іван Скоропадський, ще стоять біля широкої поляни. Ми зійшли до маленького озера. Біля нього ще існує так звана “панська криниця”, до якої ще тепер приходять сільські жінки брати воду, яка, кажуть, дуже добра. Ми її пили, холодна була, як лід, добре смакувала. У церкві говорили зі священником, зовнішньо дуже гарно виглядав, але почав говорити про щось для нас незрозуміле. Дідусь усміхався. А пізніше він мені шепнув: “Він гарно править”. Церква весело прибранна, на місці старого дорогоцінного іконостасу зробили новий, провізоричний, з матерії і вишитими рушниками, так само, як і в автокефальній церкві в Києві.

Ми вернулися до Глухова і, поснідавши у каварні, зовсім не погано, поїхали далі – до Волокитина.

Лив дощ, на вулицях були величезні калюжі. Пан Віталій об'їздив їх дуже вміло. Потім прийшов момент, що дорога зовсім зникла, були великі ями, каміння на крутому спуску. Ми вже думали, що треба відмовитись їхати далі, але п. Віталій заявив, що вертатися по цій дорозі абсолютно неможливо, що єдина можливість їхати вперед, що б не сталося. Авто ахало й тріщало, але нічю ми їхали далі і вкінці ми дійсно дібралися до Волокитина.

Це село виглядало зовсім як Полошки. Видно було, що тут нема такого порядку, як там. Вулиця була неймовірно брудна, качки плавали в калюжах. Хати бідні. Ми доїхали до старих воріт маєтку. Наше авто зупинилось якраз біля лавки, де продавали хліб. Біля нас зібрались усі жінки села. Вони почали нас розпитувати, хто ми, відкіля, для чого ми приїхали в їхнє далеке село і т.д. і т.д. Всі говорили разом, дуже привітливі. Коли вони зрозуміли, хто ми, зразу почали нам розказувати про Миклашевських, що їх бабусі розповідали про старі часи.

Вони послали нас до школи на другому боці села. Дійсно цікавий старий будинок, який раніше при моїм прадідові був старечим домом. Там вчителька – тепер уже на пенсії – зробила дуже цікавий музей. Цікавий цей музей тим, що він не починається лише з советської історії, але з першого Миклашевського, який заснував фабрику фарфору. Фарфор Волокитина в минулому столітті був відомий на всю Росію. Залишилась ще фігурка “українки”; таку саму я маю в нашій квартирі; моя сестра Марія її знайшла у антиквара у Варшаві, разом з великою вазою з мініатюрою моєї бабки Марії Андріївни Скоропадської, родженої Миклашевської, матері мого батька. У музеї існують старі фотографії старого будинку прадіда Андрія Миклашевського, фотографія сальону, у якому на стіні висить великий портрет художника Гея; на ньому видно бабуню Марію Андріївну з її трьома дітьми. В середині мій батько, що мав тоді, мабуть, п'ять років і був одягнений по тодішній англійській моді дівчинкою. Вчителька подарувала мені фотографії старого дому і церкви. Ця церква мала іконостас з Волокитинського фарфору. Частина з цього іконостасу залишилась у Чернігівському музеї, ми їх бачили. Маленький шматок є в музеї у Волокитино. Вчителька провела нас через так звані “Золоті ворота”, які у цілості, разом з муром парку, залишились в парку того міста, де

раніше стояли дім і церква. По цій полянці колись бігав мій батько, разом зі своїми двоюрідними братами, графами Олсуф'євими.

Він дуже любив бути у Волокитино. Вони плавали в річці Клівень; все це існує і все було дуже цікаве; і повне споминів про нашу родину. Але ми мусимо збиратися в дорогу, вже починало темніти і перед нами було п'ять годин їзди.

Ми не вертались до Глухова, а їхали по дорозі, по якій їздить автобус, що сполучає села, через зовсім незаселений край; було дуже гарно, знову безконечні поля, гаї. Проїхали через маленьке місто, здається, Кролевець, де виробляють на фабриці гарні українські рушники, казав нам наш всезнаючий Микола. Їхали майже шість годин, довго. Не могли їхати швидко, бо дорога була досить погана. Відпочивали і їли остатки нашого пікніка і нові харчі, які купили в Глухові при місячному світлі у тому самому місці, як попереднього дня; дуже романтично, хоч дійсно зимно. Аде настрої у нас всіх був дуже добрий. Вечором, о десятій годині, приїхали до нашого готелю втомлені, але дуже задоволені. Все пройшло добре, ми так багато довідалися. Іншим разом ми поїдемо знову до Глухова і будемо старатися влаштувати справу з могилами моїх предків.

У п'ятницю, 25.10, вранці ми ходили з Миколою по банках; дуже дивно вони тут працюють, або краще сказати, не працюють. Після обіду у гарному будинку академіків добре, в приємній атмосфері; врешті попали до Софійського Собору. Він весь час був для публіки замкнений. Яка це культурна цінність! Ми бачили Равенну в Італії і візантійські монастирі у Сіцилії, але такого, як Софійський Собор, ще ніколи не бачили. Головне враження походить з того, що все зроблено, як з одного шматка, одна спільна ідея. Лише затяжкий іконостас, трохи перешкоджає. Фрески 12-го століття дуже добре реставровані, треба було б на них дивитися годинами, щоб всю їх красу і історію дійсно зрозуміти. Собор тепер стоїть під опікою ЮНЕСКО, і вона забороняє, щоб була постійна Служба Бога. Ми це розуміємо; свічки дійсно були б шкідливі для фресок. Але у великі свята Богослуження можливе. Митрополит Мстислав служив Службу Богу під час свого першого прибуття на Україну.

Вечором ми розпрощалися з панством Яцків; вони їдуть до Петербургу. Як ми їм вдячні за все, що вони для нас зробили.

У суботу, 26.10., у нашому готелі обід для студентів з Чернігова і Києва. Було дуже цікаво з ними розмовляти. Дуже добре виховані, розумні, не фантасти, цікавляться минулим, але думають розсудливо, що неможливо все минуле вживати в нашому часі. На їх питання, що я їм раджу робити, я сказала, що, на мій погляд, всі українці перш за все мусять навчитися справжньої демократії, тобто нести відповідальність в своєму особистому житті, але і в більшому – спільно. Не можна чекати, що на верхах за вас думають і все правильно. Кожний на своєму місці має відповідальну працю. Я певна, що незалежна молода Українська Держава буде потребувати величезної кількості молодих сил, які хочуть і можуть добре працювати на всіх ділянках загального життя.

Вечором гуляли по Хрещатику, рано пішли спати, були втомлені. Повітря холодне, трохи падає сніг. Добре, що це почалося лише тепер.

Неділя, 27.10. Церква на Подолі, автокефальна (греко-католики служать під снігом). Церква повна, багато молодих. Після обідні – Торжественна Панахида по моїй родині. Молодий священник сказав коротку промову про батька і його діяльність для української автокефалії. Потім кілька слів про мене і мою родину, дуже гарно. Нам першим подав хрест. Чоловік дуже добре хрестився, як справжній православний. При виході нас зупинили два молоді хлопці, просять інтерв'ю зі мною, прийдуть до готелю о п'ятій годині. Прийшли не два, а чотири, величезні багатирі, наша маленька кімната переповнена.

Дуже гарні хлопці, говорять добре по-англійськи. Я їм дала довге інтерв'ю на їхні наперед приготовані питання. Було добре і щиро. Інтерв'ю появиться після Нового року. Я їм дала адреси інших студентів і обіцяла з ними тримати контакт. Вони всі разом будуть зустрічатися. На мій рахунок – приблизно 30 осіб.

Вечором “Fare-well-party” з Ширимирами. Олена нас запросила в дуже гарний ресторан на Андріївському спуску. Приємно, не занадто голосно, музика. У понеділок, 28.10, все наперед пакуємо. У нас зібралась ціла бібліотека подарунків – книг, фарфор, великий малюнок з Чернігова. О першій годині прийшов до нас милий Микола, він нас проводить до літака. Всім іншим я відмовила. Ми хочемо ці останні хвилини мати спокій. З Миколою – це інше, він своя людина. Ми так

багато з ним провели часу, він так багато для нас зробив. Він дійсно як нянька за нами доглядав. Ми дуже надіємося, що він приїде до нас в Швайцарію, мабуть, зі своєю нареченою Оксаною (великою), ще мала. Але наперед він мусить вчитися англійської мови.

Їдемо по вже відомій дорозі до Борисполя. Вдалині останній раз мелькають куполи Київської Лаври. Скільки ми тут бачили, скільки зустрінули людей, скільки ми внутрішньо пережили. Я кажу “ми”, бо мій чоловік разом зі мною все переживав і все сприймав дуже до серця. Він від цієї подорожі майже став українцем. Наші думки і зараз, після місяця в нашій милій, спокійній, багатій Швайцарії, весь час ідуть на Україну. Що принесе їй майбутність? Хорони її, Боже!

“Батьківщина”, 1991, число 12 (1745)